

П Р И Л О З И

УЧЕШЋЕ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ НА ОПШТИНСКИМ ИЗБОРИМА 1926. ГОДИНЕ

Послије општинских избора који су одржани крајем 1925. у Хрватској и Словенији, и у мају 1926. у Далмацији, владиним указом од 29. јуна заказани су избори за 15. август 1926. у Србији, Црној Гори и Македонији. Ово су били трећи по реду општински избори у Црној Гори послије уједињења 1918. године. Избори су заказани у вријеме страначког политичког превирања у земљи. Економско-финансијска криза земље имала је одраза и у њеном политичком животу. Дошло је до отвореног размимоилажења између првака Радикалне странке Николе Пашића и вође Хрватске сељачке странке Стјепана Радића. Овим је привремено раскинута коалиција радикали — радићевци и Радић је иступио из владе. На страну Радића и опозиције стао је и Љуба Јовановић, један од првака Радикалне странке. Љуба Јовановић се одвојио од Пашића са 13 посланика и формирао посебни клуб, тзв. Радикалски центар. Сада су постојала два радикалска клуба, један на челу са Пашићем а други са Љубом Јовановићем. Тако је дошло до отвореног расцјепа у Радикалној странци. Истовремено је настало размимоилажење између краља Александра и председника владе Николе Пашића. Док је краљ Александар преко Љубе Јовановића и Радикалског центра приморао Пашића да поднесе оставку на положај председника владе, дотле је Пашић успио са радикалима да лоцијепа војну организацију „Белу руку“, на коју се краљ ослањао. Пашићевом оставком на положај председника владе сачувана је радикалско-радићевска коалиција, па је образована нова влада од радикала и радићеваца. Несређене политичко-економске прилике у земљи радикалско-радићевски режим гледао је да искористи како би имао одријешене руке за наредне парламентарне изборе. Од ових избора је зависило ко ће бити мандатор владе послије парламентарних избора и због тога колација није презала ни од најгрубљих средстава да би осигурала већину и тиме ставила до знања другом уставном фактору, круни, да је она једина у стању да спроведе парламентарне изборе.

Ови општински избори вршени су у доста неповољним приликама, јер су власти настојале, не бирајући средства, да општине дођу у руке владајуће странке. Због тога су оне онемогућавале одржавање зборова другим политичким странкама и

владиној опозицији поред осталог и тиме што нијесу потврђиване њихове кандидатске листе. Затим хапшењем истакнутих опозиционара у предизборној кампањи и сл. Но и поред подршке полицијских власти, шансе радикала у овим изборима нијесу биле повољне. Расцјеп међу радикалима достигао је врхунац у Србији. У Београду су истакнуте двије радикалске листе, док је у осталим мјестима било неспоразума око постављања кандидата.

Расцјеп у врховима Радикалне странке одразио се и међу радикалским организацијама у Црној Гори. Један број радикала, на челу са послаником Милутином Томићем, пришао је клубу Љубе Јовановића. Ово је довело до неслагања у организацијама странке око постављања кандидатских листа. Један број црногорских радикала гласао је на општинским изборима за федералисте и републиканце.

У овом периоду Комунистичка партија у Црној Гори излази из оквира строге илегалности и настоји да шире дјелује у масама. Овоме је претходило њено самостално иступање на парламентарним изборима, марта 1923. године, до када „је владало опште мишљење у народу да ће нема нити ће она оживјети, нити се смјети појавити за дуго вријеме“.¹ Послије ових избора Партија је почела да се повезује са сељачким масама под паролем стварања радничко-сељачког блока. На овом плану она је искористила легалну форму рада преко Независне радничке партије. Међутим, послије забране НРПЈ (јула 1924) Комунистичка партија у Црној Гори је, и поред прогона од стране полицијских власти, успјела да поново окупи своје чланство и да иступи са својом листом на парламентарним изборима од 8. фебруара 1925. године, под именом Партија радника и сељака.²

Озбиљан такмац Комунистичкој партији у Црној Гори у окупљању и повезивању широких народних маса, у првом реду сељачких, била је Црногорска федералистичка странка, основана 1922. године на бази широког политичког незадовољства због положаја Црне Горе у Југославији.^{2а} Сељачке масе, које су биле уз Комунистичку партију у вријеме њеног легалног рада, очекивале су од ње да ће задовољити њихове захтјеве и интересе. Међутим, послије забране легалног рада Партије све те масе, под притиском бијелог терора, увидјевши да се одлаже остварење партијског програма на неодређено вријеме, удалиле су се од Партије и прекинуле са њом готово сваку везу. Партија тада није била у стању да задржи те масе, јер у легалном периоду свога рада није довољно политички радила са њима. Онда када

¹ Архив за раднички покрет Југославије (у даљем тексту АРПЈ) бр. 97/II. Фонд Коминтерне (ФК). Предлози Обласне конференције за Црну Гору III конгресу КПЈ.

² Види о томе опширније: Радоје Пајовић, Учешће КПЈ у Црној Гори на парламентарним изборима, Историјски записи 1959, бр. 1, стр. 101.

^{2а} Томица Никчевић, Прилог изучавању политичких борби у Црној Гори 1929—1937. Историја XX века, Зборник радова, III, стр. 7.

су се те масе удаљиле од Партије било је потребно прићи њиховој широј политичкој изградњи. Исто тако од Комунистичке партије одвојиле су се и оне масе које су гласале за њу на парламентарним изборима 1920, а оне су посједовале одлучност у супротстављању насиљу власти у Црној Гори, без руковођења од стране Партије. Ово је констатовано и у Резолуцији Обласне конференције Комунистичке партије у Црној Гори, одржане почетком 1926. године. У истој Резолуцији констатовани су и узроци одвајања широких маса од Партије. Ови узроци су првенствено лежали у генералној линији Комунистичке партије Југославије о националном и сељачком питању, јер је она, све до Треће партијске конференције, јануара 1924, „стајала на платформи централистичке државе“.³ Незадовољне масе су сматрале да је вођство Комунистичке партије у Црној Гори присталица онаквог уједињења и југословенског централизма, па су сиромашне сеоске масе, а дијелом и градске, одскочиле од Партије и пришле људима који су били стубови црногорског режима за вријеме краља Николе, односно сада вођству Федералистичке странке.

Послије Обзнане и Закона о заштити државе, Комунистичка партија у Црној Гори није ни покушавала да прави ма какве компромисе ни са једном грађанском партијом. Готово свака од тих партија сматрала је да Комунистичке партије послије Обзнане нестаје са политичке позорнице и да је од ње „згодно нешто отргнути“. У оваквом схватању предњачила је Земљорадничка партија, док федералисти и републиканци нијесу отворено иступали као противници Комунистичке партије.⁴

Послије парламентарних избора од 8. фебруара 1925. године Федералистичка странка је знатно ојачала. Од тада вођство Федералистичке странке прелази дефинитивно на терен легалне борбе. До тада је ова странка била сепаратистичка, са неписаним програмом. Њено вођство је видјело да нема изгледа за распад југословенске државе, па је „завијеношћу својих намјера и неодређеношћу својих програмских питања“ почела да нагиње ка сарадњи са владајућом партијом у парламенту. Оно се није било још дефинитивно изјаснило за одређени облик владавине у Југославији као ни за правац кретања будућег рада и борбе.

У ово вријеме вођство Федералистичке странке почело је да изјављује како много очекује од Русије. Из тога се није видјело да ли оно очекује помоћ од Совјетске или царске Русије. Ово је констатовано и у Резолуцији Обласне конференције Комунистичке партије у Црној Гори.⁵ Комунистичка партија је

³ АРПЈ, бр. 90/II. Фонд Коминтерне. Резолуција Обласне конференције за Црну Гору из 1926.

⁴ Исто, бр. 97/II. Предлози Обласне конференције за Црну Гору III конгресу КПЈ.

⁵ Исто.

уочила да је вођство федералиста тада било склоно сарадњи са политичким групама или партијама које су имале изгледа да би могле ускоро доћи на власт. Међутим, послије посјете краља Александра Црној Гори дошло је до отвореног размимоилажења између првака Федералистичке странке. Једна група федералиста на челу са Јованом Пламенцем била је, уз „цијену власти и новца“, за ликвидацију Федералистичке странке и њеног преласка у Радикалну партију. Друга група, око Михаила Ивановића, која је била у већини, била је велики противник Пламенца и такве његове политике. Та политичка борба у странци није се још била толико распламсала уочи општинских избора да би се могао видјети њен исход. Било је јасно да се код једног дијела Федералистичке странке јавила тежња за сарадњом са српском буржоазијом и дворском камарилом. Међутим, Комунистичка партија у Црној Гори на вријеме је уочила политичко превирање у Федералистичкој странци. Такође, Партија је увидјела да још тиња револуционарно расположење у федералистички расположеним масама, као и мржња према владајућој буржоазији. Осим тога, Партија је увидјела и опасност да федералистичке масе не буду искоришћене за личне интересе свог вођства. У том случају Партија не би могла искористити позитивне стране тих маса у револуционарном смислу. Исто тако, Партија је уочила да би се међу присталицама Федералистичке странке могла изградити једна солидна национално-револуционарна партија, која би изашла отворено са једним републиканским програмом и са оријентацијом према блоку радника и сељака, да би то била њена велика акција за окупљање широких маса на линији револуционарне борбе. Овакво своје гледиште Партија је констатовала и у Резолуцији Обласне конференције. Према њеном прорачуну у придобијању федералистичких маса за револуционарну линију искористила би чињеницу „што Црногорци без разлике партије и класе са решпектом говоре о Русији и њеној огромној улози у најскоријем времену у решавању међународних питања, па и самог црногорског питања, које код широких народних слојева још стоји отворено и вјерују да га сада само може ријешити Русија“.⁶ Комунистичка партија је дошла до исправног закључка у погледу њеног односа са федералистима, сматрајући кад би на чело сепаратистичких маса дошло једно истинско револуционарно вођство, које није својим радом у прошлости примило на себе печат реакционарства, да би то јако олакшало стварање једног радничко-сељачког револуционарног блока, који је имао изгледа да буде у већини у Црној Гори и поред свих препрека од стране власти. Разматрајући то питање на Обласној конференцији, Комунистичка партија је ставила себи у задатак да убудуће

⁶ Исто.

ради на остварењу тог свог циља под паролом „самоопредјељења Црне Горе укључујући и отцјељење“.⁷

Комунистичка партија у Црној Гори такође је учила да се и код Земљорадничке партије, која је имала додирних тачака са њом, осјећа тенденција левичарства.⁸ Све ово говори да је Партија тада почела да излази из оквира строге илегалности и да мијења ранији политички курс држања по страни. Она сада почиње да примјењује нови курс у окупљању **широких маса у сарадњи са лијевим крилом Федералистичке и Земљорадничке странке**. Она је ставила себи у задатак на Обласној конференцији да предузме све како би се приближила „федералистичком и земљорадничком покрету и да се поради на изградњи лијевог крила у тим партијама“. Ово своје гледиште Партија је предложила и Трећем конгресу КПЈ.⁹

Ови предлози Обласне конференције разматрани су на Трећем конгресу Комунистичке партије Југославије јуна 1926. године. У Резолуцији са тог конгреса, по извјештају Централног комитета, констатовано је да Партија у Црној Гори помаже „процес диференцијације у федералистичком покрету“ и да се повезује „с његовим левим крилом“.¹⁰

На бази предлога Обласне конференције Партије у Црној Гори и одлука III конгреса Партије, као и става Централног комитета у вези са општинским изборима, почетком јула 1926. године дата су упутства Покрајинском секретаријату Партије у Црној Гори како да иступи на општинским изборима и како да ради на стварању и јачању радничко-сељачког блока и савеза са федералистима. Према тим упутствима Партија у Црној Гори требало је да ради на образовању блока црногорског радног народа са федералистима. Политичка платформа тог споразума требало је да буде конкретна, да се бори против националног угњетавања црногорског народа. Осим тога, тај блок је имао да се бори против експлоатације сиромашних слојева путем високих пореза, а за давање земљорадничких кредита, за добијање одштете од државе за попаљене куће федералиста у периоду 1918—1920. године, против насилних процеса над федералистима, за пуну амнестију политичких осуђеника, за опорезивање капиталиста и за борбу против сваког шовинизма.¹¹ Комунистичка партија у Црној Гори имала је да помаже парољу федералиста — аутономну Црну Гору и федерацију, изјављујући да то није њена парола, као и то да се тиме Црна Гора још не ослобађа од хегемоније великосрпске буржоазије, „али ми — каже се у тим

⁷ Исто, бр. 90/II.

⁸ Исто, бр. 97/II.

⁹ Исто.

¹⁰ Историјски архив КПЈ, том. II, Резолуција по извјештају ЦК, стр. 99.

¹¹ АРПЈ, бр. 92/II, ФК. Билтен ЦК КПЈ бр. 5 од 1. јула 1926.

упутствима ЦК — нећемо да не помогнемо и у том питању црногорски радни народ у борби против националног угњетавања од стране српске буржоазије“. Централно руководство Партије сугерирало је Покрајинском руководству у Црној Гори да, приликом образовања блока са лијевим крилом Федералистичке странке, као услов за блок не поставља претјеране захтјеве које федералисти не би хтјели примити, „већ конкретне чињенице из националног угњетавања и тражити да овај споразум не буде само изборни већ полазна тачка за општу акцију против националног угњетавања Црне Горе“.¹² Према томе, требало је цјелокупну борбу за стварање тога блока пренијети у масе путем парола и од њега учинити полазну тачку за акције маса. Међутим, рад Комунистичке партије на стварању заједничког блока са федералистима не би се само огледао у заједничкој агитацији, него је Партија имала и самостално да иступа у масама са својим паролама. У том циљу она је морала да истакне пароле: савез радника и сељака, право самоопредјељења до отцјепљења Црне Горе, борбу за републику и радничко-сељачку владу.¹³ Ове пароле Партија је имала да баци у масе преко легалних летака. Исто тако, она је морала и илегално да популарише стварање блока са федералистима. Оријентација Партије у Црној Гори на стварање заједничког блока са лијевим крилом Федералистичке странке, путем отвореног споразума са њеним вођством, имаће далекосежне посљедице. Овим путем Партија ће постепено успјети да прошири свој утицај међу сељачким масама и да се стави на њихово чело, сузбијајући тиме већи утицај на масе од стране федералистичког вођства. Ово ће се испољити касније, када се у Федералистичкој странци буду коначно издиференцирале политичке групације чије је вођство тежило остварењу својих личних претензија. Баш у том моменту Комунистичка партија у Црној Гори одиграће значајну улогу, јер ће се ставити на чело тих маса и на тај начин ће онемогућити федералистичком вођству да употрејеби те масе за постизање личних циљева.

Већ првих дана јула почела је предизборна активност политичких странака и партија у Црној Гори за општинске изборе. Централне политичких странака у Београду дале су упутства за изборе својим филијалама у Црној Гори. Тако је на сједници Главног одбора Демократске странке, која је одржана 7. и 8. јуна у Београду, дато упутство њеним организацијама у Црној Гори да истакну своје листе у свим окрузима, осим у оним мјестима гдје нијесу сигурне у свој успјех, правећи споразумне листе са опозиционим странкама.¹⁴ Истог мјесеца је Љуба Давидовић, предсједник Главног одбора Демократске странке, упутио проглас „Члановима демократске странке и свим пријатељима општин-

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ „Народна ријеч“ од 24. јуна 1926, бр. 32.

ске самоуправе“, у коме излаже значај општинских избора и износи несређене политичке и економске прилике у земљи.¹⁵ Такође су и остале грађанске партије одржале своје састанке и дале упутства својим организацијама за изборе.

У току јула у свим мјестима Црне Горе странке су одржале предизборне састанке на којима су изабрани одбори за састав изборних листа. Приликом састављања изборних листа највише је дошло до неслагања у Радикалној странци. Најизразитије размимоилажење је било у Подгорици (Титограду).

Комунистичка партија у Црној Гори појавила се и на овим изборима под именом Савез радника и сељака. Један од главних њених циљева био је да јој ови избори послуже као полазна база за стварање заједничког блока са лијевим крилом Федералистичке странке. У спровођењу ове одлуке Партија је наишла на двије главне тешкоће: 1) примјењивање нове тактике према Федералистичкој странци и 2) што су бирачи посматрали општинске изборе више са племенског него са партијског гледишта. Тешкоћа је долазила и са још једне стране. Међу присталицама идеологије Партије били су још јаки остаци ранијег њеног гледишта о националном питању. Поред тога, истакнутији чланови Партије тешко су се одлучивали да се приближе федералистима. Покрајински секретаријат уложио је велике напоре у убјеђивање својих маса да је нова политичка линија Партије потребна и једино правилна. Но и поред свих напора Покрајинског секретаријата није дошло до споразума са федералистима за заједничко иступање на изборима у свим мјестима Црне Горе. До споразума није дошло у Црмници гдје се испољавала још велика политичка заоштреност између присталица Комунистичке партије и Федералистичке странке, која се јавила још у доба борбе за уједињење. Партија је морала да рачуна на могућност да би, уколико би дошло у овом мјесту до заједничког иступања са федералистима, изгубила четири петине својих присталица у Црмници.¹⁶ У овој општини Партија је на изборе изашла са републиканцима, који су били доста јаки у овом крају.

На Цетињу су водили преговоре представници Комунистичке партије са вођством мјесне организације Федералистичке странке. Осим усмених разговора вођени су и писмени преговори о начину споразума. Савез радника и сељака, односно мјесна организација Комунистичке партије, обратила се писмено 13. јула мјесној организацији Федералистичке странке. На жалост, не располажемо овим документом да бисмо могли видјети које је услове Комунистичка партија поставила федералистима за заједничко иступање на изборе, али се то донекле може видјети из одговора мјесне организације Федералистичке странке, који је дјелимично објавила у предизборном прогласу — „Цетињани!“

¹⁵ Исто, од 31. јуна 1926, бр. 33.

¹⁶ АРПЈ, бр. 97/II, ФК. Извјештај из Црне Горе од 22. августа 1926.

Види се да су постојала два основна питања за споразум: питање заједничког политичког програма и заједничка општинска политика. Федералисти нијесу пристали на компромис „који се односи на општу програмску страну“. У одговору федералиста Савезу радника и сељака стоји да „мјесна организација, као и све остале наше у земљи, морају се строго свог програма придржавати, а врло радо прихватамо сарадњу оних, који би нас у том помогли“.¹⁷ О питању општинске политике коју је поставила Комунистичка партија федералисти су се сагласили. Али до споразума није дошло, јер је вођство мјесне организације Федералистичке странке у Цетињу било више оријентисано према Радикалној странци и монархији него улијево. Оно је било састављено од људи из околине бившег црногорског двора. Њима је било стало да побиједе на овим изборима, па како су вјеровали да им побједу не би могли осигурати сами раднички и њихови гласови, то су потражили бројно јачег савеника — радикале.

Послије неуспјелих преговора између мјесне организације Комунистичке партије и мјесне организације Федералистичке странке у Цетињу о заједничком иступању на општинске изборе, партија је на њих изашла са посебном листом. Она је за ту прилику издала проглас — „Радном народу Цетиња!“ Није сачуван овај проглас, али се зна да је издат, јер га помиње у свом прогласу мјесна организација Федералистичке странке.¹⁸ У прогласу Савеза радника и сељака осуђује се став вођства мјесне организације Федералистичке странке.

Листа Савеза радника и сељака у цетињској општини добила је на овим изборима 55 гласова.¹⁹ Осим ове листе биле су још двије: демократска и радикалско-федералистичка листа.

Мјесна организација Комунистичке партије у Подгорици постигла је споразум преко Савеза радника и сељака, са вођством мјесне организације Федералистичке странке. Направљен је и Протокол споразума (26. јула у Подгорици) између опуномоћених представника мјесне организације Федералистичке странке и представника Комунистичке партије о заједничком учешћу на општинским изборима.²⁰ Представници обију мјесних организација, након свестраног испитивања, нашли су да постоје потребни услови и додирне тачке за сарадњу, како из политичког тако и из комуналног програма. На примјеру Протокола овог споразума и његове политичко-економске платформе могу се сагледати услови споразума и у осталим мјестима Црне Горе, јер је политичка линија Комунистичке партије о питању контактирања са

¹⁷ Архив Историјског института — Титоград (у даљем тексту АИИ) бр. 12077 IV 2—1 1926. Проглас мјесне организације Федералистичке странке.

¹⁸ Исто.

¹⁹ АРПЈ, бр. 97/II, ФК.

²⁰ Исто, бр. 96/II, ФК. Протокол споразума.

лијевим крилом Федералистичке странке била јединствена. Због тога ћемо се нешто детаљније задржати на одлукама овог Протокола споразума.

Обје стране су се писмено обавезале и сагласиле о многим питањима. Платформа политичког споразума предвиђала је:

1) Заједничку борбу за политичке слободе и економски напредак Црне Горе.

2) Борбу против централизма, који је довео народ Црне Горе у потчињен и бесправан положај, као и борбу против цјелокупне дотадашње политике великосрпске буржоазије.

3) Представници мјесне организације Федералистичке странке утицаће на своје посланике у парламенту да се боре за успостављање дипломатских односа са Русијом.²¹

4) Истакнута је потреба да се тражи новчана одштета од државе и додијели свим оним којима су куће попаљене и имања уништена од 1918. до 1926. године.

5) Да се тражи амнестија од надлежних фактора за све црногорске одметнике који се налазе у затворима, а тако исто и за оне који се налазе у одметништву из политичких разлога.²²

Основне линије заједничког програма у општинској политици истакла је Комунистичка партија у Подгорици 7. јула мјесној организацији Федералистичке странке. Овај програм прихватила је мјесна организација Федералистичке странке и он је ушао у Протокол споразума с тим да она може допунити, тако да се при том „имају у виду једино интереси радног и сиромашног народа у Подгорици“. Тај програм, који је у цјелини прихватила мјесна организација Федералистичке странке, састојао се је од 12 тачака. У њему је закључено:

1) Да се брани општинска самоуправа вароши и села и да се она осигура у најширим размјерама у новом закону.

2) Да се приступи штедњи у општини, на тај начин што би се увелико смањила плата председника, кметова и виших чиновника. Да се отпусти све непотребно особље у општини. Да се укину сви општински издаци за луксузне потребе богатих грађана и за разне непотребне церемоније, а да се све те уштеде троше у циљу побољшања стања сиромашних слојева у општини.

3) Да се велики дио општинских дажбина скине с леђа сиромашних општинара и стави на терет имућнијим слојевима. Да се уведу нове таксе на луксуз, раскош и расипање богаташа.

4) Да се приступи изградњи станова за раднике и општинску сиротињу.

5) Да се обрати већа пажња Старој вароши, која се је до тада запостављала на рачун изградње Нове вароши.

²¹ У Протоколу споразума се не помиње Совјетски Савез, какав му је био и званични назив као државе, већ Русија.

²² АРПЈ, бр. 96/II, ФК. Протокол споразума.

6) Да се ради на побољшању хигијенских услова за очување народног здравља и да се у том циљу образује нарочита комисија, којој би то била дужност.

7) Да се сиромашном грађанству указује бесплатна лекарска помоћ, изражена у лијековима и болничком лијечењу.

8) Да се ради заштите сиротиње организује бесплатна правна помоћ.

9) Да се изврши преглед свих дотадашњих општинских рачуна, и да се све неправилности предаду надлежним властима на поступак, а грађанство да се о томе детаљно обавијести.

10) Да се образује инспекција, која би се старала да се у свим општинским и приватним предузећима поштују законски прописи о заштити радника, а нарочито осмочасовно радно вријеме, хигијенски услови и уређење у радионицама, отварање и затварање радња и раднички одмори.

11) Да се општина стара о беспосленим радницима, упуштавањем на општинским радовима и стварањем азила за беспослене и

12) да се од надлежних власти тражи изградња жељезничке пруге Требиње—Никшић—Подгорица.²³

Из изложеног се види да је општински програм, који је истакла Комунистичка партија, а прихватила мјесна организација Федералистичке странке, био свеобухватан и конкретан.

Осим заједничког политичког и општинског програма, Протоколом споразума је предвиђен и заједнички састав кандидатске листе. Према постигнутом споразуму Федералистичка странка је имала право да кандидује предсједника, 2 кмета и 20 одборника, а Савез радника и сељака 1 кмета и 16 одборника.²⁴ Протоколом споразума је предвиђено, у случају њиховог успјеха на изборима, да се општински персонал подијели између споразумаша, тако што би Комунистичкој партији припала половина цјелокупног особља, изузев секретара и благајника, које би дали федералисти. Осим овога Протоколом је одређена и мјесечна плата предсједника општине и кметова.²⁵ Плате осталом општинском особљу одређивао би општински одбор.

Протокол споразума закључили су и потписали у име Савеза радника и сељака: Станко Драгојевић, Марко Мараш и Тома Ивановић, а у име Федералистичке странке: Шпиро Радовић, Јово Р. Ђуришић и Осман Капић.

Поред радничко-федералистичке листе у Подгорици су биле двије изборне листе: радикална и демократска листа.²⁶

²³ Исто.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто. Мјесечна плата предсједника је имала бити 4.000 динара, док је раније била 6.000. Кметовима је плата била предвиђена да буде 1.000 мјесечно, а раније су имали 3.500.

²⁶ „Слободна мисао“ од 8. августа 1926. бр. 103; „Народна ријеч“ од 12. августа 1926, бр. 35.

До образовања заједничких радничко-федералистичких листа дошло је и у Ријеци Црнојевића и Доњим Кучима. У обје ове општине радничко-федералистичке листе су добиле на изборима. У општински одбор Доњи Кучи ушло је 5, а у Ријеци Црнојевића 2 одборника представника Комунистичке партије.²⁷

У Никшићу и Грахову образоване су грађанске листе у које су ушли и представници Партије. У Никшићу су у општински одбор изабрана 2 представника Партије. Исто тако и у општински одбор Граховске општине изабрани су и представници радника и сељака.

У Пиперима није дошло до избора, јер је све изборне листе суд поништио из формалних разлога. У овом мјесту био је најјачи комунистичко-федералистички утицај. При састављању листе овдје су се јавиле тешкоће. Ни једна ни друга страна није могла јединствено да иступи због племенских и локалних односа. Комунистичка партија је и даље радила да и у овом мјесту дође до јединствене радничко-федералистичке листе на накнадним изборима.²⁸

У даниловградској општини утицај Комунистичке партије на овим изборима није имао видног изражаја због ранијег расцјепа између града и села. У тој општини градско становништво на овим изборима окупили су радикали против сељака без обзира на партије, а сељаке демократи. Чланови Партије су насјели овој замци, па су се уздржали од гласања на изборима.²⁹ Међутим, касније су се односи између града и села изгладили.

И црногорска студентска омладина узела је доста активног учешћа у предизборној кампањи. Црногорски студентски федералистички клуб издао је проглас у коме је позвао црногорски народ да да „једнодушно повјерење кандидатима црногорске странке“.³⁰ Истина, у том прогласу се не помиње Савез радника и сељака и њихово заједничко иступање са федералистима. Међутим, предизборна активност клуба федералистичких студената позитивно је искоришћена за агитацију и у мјестима гдје је била заједничка радничко-федералистичка листа. Осим тога, у овом периоду почиње обнављање и стварање нових организација Савеза комунистичке омладине у Црној Гори. Скојевске организације су такође биле активне у предизборној кампањи.

У предизборној агитацији Комунистичка партија је иступила са пуно полета, борбености и смисла. Поред усмене агитације издала је неколика засебна прогласа, као и неколико заједничких прогласа са федералистима. Најживљи политички рад Партије био је у Подгорици. У овом мјесту радикалима је био опасан такмац радничко-федералистичка листа. Оба против-

²⁷ АРПЈ, бр. 97/II, ФК. Извјештај из Црне Горе од 22 августа 1926.

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

³⁰ АИИ Титоград, бр. 12070 III 1—2 1926. Проглас.

ничка табора, радикали и демократи, оштро су се окомила путем плаката, разних интрига и подвала на комунистичко-федералистички изборни споразум. Не само то, већ су противнички табори, поготово радикали, приликом спровођења избора употријебили скоро читав чиновнички апарат. Но и поред свих сметњи и препрека у току предизборне кампање и на сам дан избора, противнички табори су признали да су највише смисла и живости приликом ових избора показали комунисти. Комунистичка партија у Подгорици, поред заједничких предизборних прогласа са федералистима, издала је и 3 своја посебна прогласа. У једном од тих прогласа — „Радном народу Подгорице“ — објашњавају се политичко-економске прилике у земљи и у самој општини. Борба за узимање општине „јесте само један мали сектор — каже се у прогласу — на великоме фронту, који држи радни народ према својим класнијем противницима“.³¹ На крају прогласа се каже:

„Овога пута Савез радника и сељака излази на општинске изборе у заједници са Црногорском странком са намјером да удруженим снагама отму општинску управу из руку досадашњих управљача, да у општини заведу један друкчији ред којим ће се више пазити и заштићивати сиромашни грађани“.³² Даље се у прогласу износи да заједничка комунистичко-федералистичка изборна акција има у виду и непомирљиву борбу против велико-српске буржоазије. У прогласу се даје до знања широким масама да уколико Савез радника и сељака буде нашао у свом савезнику „једног отвореног, јуначког борца за добро радног народа“, он ће га истински и поштено помоћи.

У Подгорици су одржана и неколика предизборна комунистичко-федералистичка збора. На једном од тих зборова, на коме је било око 600 учесника, „постављен је један солидан темељ будућим заједничким иступањима“. Када је комунистички референт на том збору подвукао основне линије заједничких акција, федералистичке масе су биле одушевљене.³³

Уочи и на сам дан избора радикали су у Подгорици, као и у другим мјестима у којима су имали своје засебне изборне листе, предузели били све мјере да избори немају важности ако победи комунистичко-федералистичка листа. У вријеме пребројавања куглица у Подгорици неко је у маси, која је била окупљена пред општинском зградом, протурио вијест да је победила комунистичко-федералистичка листа. На ту вијест, један полицијски писар пуцао је из револвера и ранио једну особу. Послије овога дошло је до општег сукоба и метежа. О том сукобу се у једном извјештају Обласног секретаријата КПЈ у Црној Гори каже да је „општинска полиција отворила ватру међу запрепа-

³¹ АРПЈ, бр. 78/II, ФК. Проглас.

³² Исто.

³³ Исто, бр. 97/II, ФК. Извјештај из Црне Горе од 22. августа 1926.

шћене и незаштићене масе. Радикалске присталице јуриле су по улицама наоружавајући се пушкама, револверима и упали су и они међу масе са претњама оружјем, псовкама и т. сл. У бирачку собу утрчали су са оружјем и подносили револвере под грло нашим представницима, углавном бирачком одбору. Револтиране масе, које су протестовале због таквог терора од стране власти, на мах су биле опкољене жандармеријом, војском, митраљезима, и све је било заузело лежећи став, готово да пуца у незаштићену гомилу“.³⁴

Резултат општинских избора у Подгорици је био: радикална листа је победила и добила 593, комунистичко-федералистичка 519 и демократска листа 350 гласова.³⁵

Када су саопштени резултати избора у Подгорици да су радикали добили на изборима, једна група омладинаца демонстрирала је против радикалских уличних манифестација. Том приликом дошло је до поновног сукоба полиције са демонстрантима. После тих демонстрација 4 омладинца су ухапшена.³⁶

Према званичном саопштењу жупана Зетске области објављеном у листу „Црна Гора“ од 24. августа 1926 (бр. 33), резултати општинских избора у Црној Гори без пљеваљског, бјелопољског и бококоторског среза били су следећи: од 122 општине у којима су извршени избори радикали су добили 64, демократи 36, комунистичко-федералистичка листа (рачунајући ту посебне федералистичке, посебно комунистичке и њихове заједничке листе) 10, републиканци 6, земљорадници 4 и неопређијељени 2 општине. Према истим подацима у 6 општина избори нијесу извршени 15. августа. Резултати избора по срезовима су били следећи: у цетињском срезу (13 општина) демократи су добили 6, федералисти 4 и радикали 3 општине; у подгоричком (16 општина) радикали су добили 6, републиканци 3, демократи 3 и федералисти 2 општине, а у двије општине нијесу извршени избори; у никшићком срезу (11 општина) радикали су добили 5, демократи 4 и неопређијељени 1 општину, а у једној општини нијесу извршени избори; у срезу барском (16 општина) радикали су добили 9, федералисти 2, демократи 2 и неопређијељени 1 општину, а у двије општине нијесу извршени избори; у срезу даниловградском (9 општина) демократи су добили 5, радикали 3 и земљорадници 1 општину; у срезу шавничком (10 општина) радикали су добили 4, земљорадници 3 и демократи 2 општине, а у једној општини нијесу извршени избори; у колашинском срезу (8 општина) радикали су добили 3, федералисти 2, републиканци 2

³⁴ Исто. „Слободна мисао“ од 22. августа 1926. бр. 205. Допис из Подгорице од 20. августа.

³⁵ „Слободна мисао“ од 22. августа 1926, бр. 205.

³⁶ АРПЈ, бр. 97/II, ФК.

и демократи 1 општину; у срезу беранском (13 општина) радикали су добили 8, демократи 3 и неопредијељени 1 општину и у срезу андријевичком (11 општина) демократи су добили 8, а радикали 3 општине.³⁷

Општински избори у Боки Которској одржани су 16. маја 1926. године, када и у Далмацији. Ово су били први општински избори у овом крају од уједињења. Од 15 општина, колико је тада обухватао бокогорски срез, у 6 општина (Будва, Столив, Пераст, Рисан, Кртоле и Муо) била је по једна изборна листа.³⁸

У Котору је било 5 изборних листа: радничко-сељачка (комунистичка), радикална, независно-грађанска, хрватско-сељачка и сложни Хрвати. Радикали су добили 235 гласова, а са тим 6 одборника. Листа сложни Хрвати добила је 271 глас, 6 одборника. Независно-грађанска листа (Драшковић) добила је 134 гласа и 3 одборника. Радничко-сељачка листа је добила 71 глас и 2 одборника. Хрватско-сељачка листа је добила 33 гласа, без одборника.³⁹

У Херцег-Новом су биле 3 изборне листе: споразумна, комунистичка и независна. Од 2.727 бирача гласало је свега 1.432. Споразумна листа добила је 15 одборника, радничко-сељачка 6 и независна листа 4 одборника.⁴⁰

У осталим мањим општинама (Грбљу, Доброти, Тивту, Јастви, Луштици и Св. Стефану) биле су по 2—3 разне листе.

У Петровцу су биле 2 изборне листе: комунистичка и радикална. Комунистичка листа добила је на изборима. Међутим, власти су понишtile ове изборе, смијенивши комунистички општински одбор.⁴¹ Избори су обновљени 8. августа. Поново су биле двије изборне листе: комунистичка и радикална. Интересовање за исход поновних избора у овом мјесту било је велико. Због тога је била жива предизборна активност оба табора. Радикали су у агитацији употребљавали и чиновничко-полицијски апарат. Но и поред тога приликом поновних избора комунистичка листа добила је 128, а радикална 100 гласова.⁴² Према томе општина је поново дошла у руке комунистичког општинског одбора.

³⁷ „Црна Гора“ од 24. августа 1926, бр. 33. Ови подаци не слажу се са подацима објављеним у „Народној ријечи“, од 27. августа 1926, бр. 37. Према писању „Народне ријечи“ изборни резултати у појединим срезовима били су следећи: у цетињском срезу: демократи су добили 6, федералисти 4 и радикали 3 општине; у даниловаградском: демократи 5, радикали 1, земљорадници 1, републиканци 1 и коалиција 1 општину; нижњићи: демократи 8, радикали 2 и коалиција 1 општину; колашински: демократи 3, федералисти 2, републиканци 2, земљорадници 1 и коалиција 1 општину; подгорички: радикали 6, демократи 5, федералисти 2 и републиканци 2 општине и у андријевичком срезу демократи 10 и радикали 1 општину.

³⁸ „Црна Гора“ од 21. маја 1926, бр. 20.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ АРПЈ, бр. 97/II, ФК. Извјештај из Црне Горе од 22. августа 1926; „Црна Гора“ од 26. јуна 1926, бр. 24.

⁴² АРПЈ, бр. 97/II, ФК; „Црна Гора“ од 11. августа 1926, бр. 31.

Тактика Комунистичке партије у Црној Гори на општинским изборима од 15. августа 1926. године према лијевом крилу Федералистичке странке, као и после овиx избора, позитивно је оцијењена на пленуму Централног комитета КПЈ, одржаном 5. и 6. септембра 1926. године.⁴³ Исто тако то питање је разматрано и на Трећој пленарној сједници Централног комитета, априла 1927. године. У закључцима те конференције је констатовано да је партијска тактика у Црној Гори „према федералистима била у основи правилна“.⁴⁴

Заједнички излазак Комунистичке партије у Црној Гори на општинске изборе са лијевим крилом Федералистичке странке позитивно је одјекнуло међу широким федералистичким масама. И једна и друга страна од овог споразума очекивала је позитивне резултате. Од тада су федералистичке масе почеле да праве разне комбинације на рачун акција Совјетског Савеза и постојећег политичко-економског стања у Југославији. Истина, то је све било обрађено на један примитиван и оригиналан начин, али је све то ишло у прилог Комунистичке партије у Црној Гори.

Примјена новог политичког курса Партије на окупљању и повезивању маса у један јединствени револуционарни табор имао је вишеструки значај за јачање напредног покрета у Црној Гори. На овим општинским изборима Партија је почела да спроводи у дјело своју начелну линију оријентације према лијевим крилима грађанских партија. У овој општинској изборној борби прешло се преко ранијих начелних и личних сукоба међу чланством Партије, а њих је било у више мјеста.⁴⁵ Широке радничко-сељачке масе су се приликом ових избора увјериле да је тврђење Комунистичке партије тачно — да се буржоазија придржава закона само када то њој иде у рачун. Исто тако, радништво се увјерило у неким мјестима да су му противници не само партије које су на власти него и оне из табора либералних партија. Ово је био врло важан фактор који је искористила Комунистичка партија у Црној Гори у разбијању извјесних пацифистичких и реформистичких илузија, које су наметане радничко-сељачким масама од стране вођства грађанских партија. Ови општински избори дали су још и подстрек симпатизерима Комунистичке партије да раскрсте са грађанским партијама у које су раније били учлањени. Исто тако ови избори су подигли дух и код радничко-сељачких маса за будући интензивнији политички рад.

ЈОВАН Р. БОЈОВИЋ

⁴³ АРПЈ, бр. 99/II, ФК.

⁴⁴ Исто, бр. 110/III.

⁴⁵ Исто, бр. 97/II.